

A DENEVÉR BABONÁTÓL AZ ÓVATOS KÉTELYIG

Magyar László András: *A kapzsi hóhérné. Történetek nőkről a 16–17. századból*
Gondolat Kiadó, 2012. 202 oldal, 2490 Ft

Magyar László András kötete különös könyv. Olyan XVI–XVII. századi traktátusokból válogatott szórakoztató vagy annak idején épületesnek tartott történetbetéteket, amelyeket ma már senki nem olvas, szerzőiket senki nem ismeri. Azaz csak a szaktudósok, amilyen Magyar László András is. (Ezenkívül költő és szépíró is.) Ám szaktudós voltát most háttérbe akarta szorítani, s csak a legszükségesebbre korlátozni, ezért meglepészik a szerzők kislexikonával s egy-egy magyarázó lábjegyzettel, s még azok egy része is kevésbé tudásunk gyarapodását, mint inkább szórakozásunkat szolgálja. Továbbá a fordításban a teljesen kollokvialis maiságra törekszik – van abban happy end, nécske, hölgyike, nyanya, mocskos kurva, „*belém vagy esve*” és így tovább. Még az egyházi szót is mostanában elterjedő értelmében, mint papi személyt és nem templomszolgát használja. Petőfi még nem így tudta.

Mégis, magának a gyűjteménynek van valami régies íze, amit leginkább az egykori kalendáriumok anekdota- és kuriózumkollekcióihoz hasonlítanék, miscellaneához, vegyes közleményekhez, jó magyar szóval holmihoz.

Alcíme szerint nőkről szóló történetek vannak itt összegyűjtve, s valóban, a nőkkel kapcsolatos előítéletek lajstroma is kigyújtható belőle, s azt is láthatjuk, hogy ezek az előítéletek bűvópatakként jórészt elcsordogáltak máig.

Bár sok minden változott. A boszorkány nőnemű (hímnemben, ha már, ritkán: boszorkánymester), de ma kevésbé a varázserejű gonosz-ságot, mint inkább az ördögös rátermettséget, talpraesettséget párosítjuk hozzá. Igaz, különösen idősebb hárpiaikat is ezen a néven emlegetünk, mondván, hogy X-né vagy Y igazi boszorkány, de sűrűbben beszélünk – nőkről szólva – boszorkányos ügyességről vagy épp kedvességről.

Nem így a XVI–XVII. században. A könyv érdekességei közül ezt a szálát szeretném fölfejtetni. A két évszázad sok egyéb mellett a MALLEUS MALEFICARUM-nak, a BOSZORKÁNYOK PÖRÖLYE

című könyvnek a két évszázada. 1487-ben adták ki, de baljós sikerkönyv volt kétszáz éven keresztül, megannyi boszorkánypör és kínvallatás útmutatója. Nemcsak szabályozta és rendszerezte a boszorkányok üldözését, hanem elő is állította, mondhatni kitenyészette őket – rászoktatta az embereket, hogy a megmagyarázatlant vagy megmagyarázhatatlant az ő létükkel és ártó tetteikkel magyarázzák.

Magyar László András olvasókönyvének boszorkánytörténeteket felidéző szerzői is mind olvasták ezt az inkvizíciós segédletet. De érdemes követni viszonyukat ama világlátáshoz, aminek terméke és termelője volt. A spektrum széles a habozás nélküli bizonyosságtól, hogy minden lehetséges, egészen az óvatos kételyig, a korlátozott racionalizálásig.

Martinus Sebaldu, akiről keveset tudni (de neve eszünkbe idézi a közelmúlt egyik legnagyobb íróját), 1633-ban minden kételkedés nélkül meséli el két „ördögvingyó” történetét, akik – egy középkori özvegy és egy vénség – az ördöggel háltak, s a fiatalabb kamasz fia révén akartak sátáni praktikákra szentostyát szerezni. De elbeszélése föltárja a mechanizmust, ahogy a kis korai Scharf Móric kicsikart és betanított vallomása alapján vádolják meg az anyát s annak kínvallatás utáni vallomása alapján az idős aszszonyt. Aki sokáig tagad, s úgy látszik, akkor is megőrzi tartását, amikor a kínvallatás nyomán elismeri viszonyát a Sátánnal, de másokat nem vádol be.

Gerardus Stumpfius viszont 1548-as SVÁJCI KRÓNIKA-jában történetet ad elő egy szabólegényről, aki leereszkedve egy barlangba, kígyó alsótestű gyönyörű nővel találkozik, aki elárulja, hogy boszorkánysága miatt változott szörnyeteggé, de egy érintetlen erényű ifjú három csókja megválthatná. Két csók el is csattan, de a szabadulás reménye miatt a kígyónő olyannyira hányja-veti magát, hogy a szabólegény az utolsó elől rémülten elmenekül. „*Ugyan ki ne látná – teszi fel a nagy tudományú Stumpf a kérdést –, hogy itt csak képzelgésről volt szó?*” De a felhorgadó reményt ellankasztja az ezt követő megfontolás: „*Ez a fiatalember kissé agyalágyult lehetett, vagy még inkább az történhetett, hogy egy kísértetféle démonnal csókolózott, aki a harmadik csók után biztos magába nyelte volna.*”

Paulus Grillandus, aki a boszorkányok szexuális életének volt a specialistája a XVI. század első felében, a szentostyával vagy keresztelőolaj-

jal űzött szerelmi varázslásról ír. Szégyentelen asszonyok „*saját állításuk szerint olajjal bekenve ajkukat csóholtak meg bizonyos férfiakat azért, hogy szerelmüket felébresszék. Persze [?] minden kísérletük kudarcra végződött, s tanúja lehettem annak is, amint elnyerték kihágásuk méltó büntetését*”.

Erasmus Francisci von Hohenlohe hatalmas életművében – mint most megtudtam – még egy Magyarország-leírás is található. 1684-es kuriózumgyűjteményében – legalábbis abban az esetben, amelyről mesél – a babona lelepleződik, s kiderül, hogy amit a megrettent gyógyuló gyülekezet sátáni praktikának tart, hogy az eltemetett idős asszony újra ott fekszik az ágyában, az nem más, mint egy majom mesterkedése, aki befeküdt a halottas ágyba, és magára húzta az elhunyt főkötőjét.

Ioannes Baptista Porta talján polihisztor 1558-as *MAGIA NATURALIS*-ában módszeresen jár el, amikor a boszorkánykenőcs mibenlétét kutatja. Valamiféle narkotikumot föltételez, és az alábbi bölcs megfontolást terjeszti elő: a boszorkányok „*úgy érzik, mintha – hisz erre vágnak leginkább – a hold halovány fényében a levegőben repülnének, lakomákon, zenés multságokban, táncmultságokban vennének részt, és csinos ifjakkal szeretkezni. Képzeteik és az őket érő benyomásuk ereje olyan hatalmas ilyenkor, hogy agyuknak az a része, amelyet emlékezőnek neveznek, szinte teljesen megtelik efféle képzetekkel, már csak azért is, mert az effajta boszorkányok természetüknél fogva is igencsak hajlamosak a hiszékenységre, ezért a képzelgéseik úgy hatalmukba kerítik őket, hogy szellemük teljesen elváltak, és éjjel-nappal semmi egyében nem jár az eszük*”. És Porta nem áll meg a teóriánál, hanem talál is egy boszorkányt (hiszen a boszorkányhit nem torpant meg a boszorkánynak vélt asszonyok portája előtt – gyakran ők maguk is hittek benne, s mint itt is, terjesztették magukról), aki tanúk jelenlétében kente be magát bódító nedvű kenőccsel, amelytől mély álomba merült, s megébredve csodás repülésről számolt be. Hiába naspángolták el kábult álmában, a kék foltok sem győzték meg. A tudós, aki korábban kész tényként említi, hogy a boszorkányok „*éjjelente a bölcsőben ringó csecsemők vért szokták szívni*”, végül is így summázza kiváló hipotézisét és eredményes – bár brutális – kísérletét: „*De mit is higgyek mind e felől? Ezt majd máskor biztos lesz még módom taglalni...*”

Végül Magyar László András kedvence, Ioannes Wierus (a 37 történetből 9 származik tőle)

megy a legmesszebb. A XVI. századi orvosdoktor, Agrippa von Nettesheim tanítványa (végre egy név, amelyről hallottam!) parádésan ír le egy álterhességet és egy tömeghisztériát (apácák között). Mindkét esetben valakit alaptalanul vádolnak meg boszorkánysággal, s az egyik esetben föltehetően ki is végzik az illetőt. S miután a racionális magyarázatot kielégítően feltárja, most már magát a boszorkányvádat tekinti a Sátán praktikájának. Mert – ahogy Magyar László András magyarázza – „*Wierus elmélete szerint ugyan létezik a Sátán, ám nem testünk és lelkünk, hanem csupán szellemünk és képzeletünk fölött van hatalma. A boszorkányságok zöme tehát a képzelet játéka, a boszorkányság miatt megkínzott és kivégzett tízezreknek pedig inkább orvosi, elmegógyászati kezelésre van szükségük, nem büntetésre.*”

Radnóti Sándor

A PORTRÉ DICSÉRETE

Bacsó Béla: *Ön-arc-kép.*

Szempontok a portréhoz

Kijárat, 2012. 298 oldal, 2500 Ft

Ha igaza van Johann Georg Sulzernak (1720–1779), az első nagy német nyelvű esztétikai enciklopédia szerzőjének, aki a látást gyönyörködtető összes tárgy közül az embert tartotta a legérdekesebbnek, akkor Bacsó Béla új könyvét, amely az emberi arc és alak megjelenítésének legalapvetőbb képzőművészeti műfajával, a portréval és annak filozófiai értelmezéseivel vet számot, már emiatt is különösen izgalmasnak lehet tekinteni. Sulzer neve azért is merülhet fel elsőként Bacsó új könyvével kapcsolatban, mert ő maga is hangsúlyos helyen, a kötet nyitóoldalán hivatkozik a XVIII. századi gondolkodó művére, jellegzetes felütést adva ezzel a tanulmányait bevezető „*előzetes gondolatoknak*”.

Nem mintha az ÖN-ARC-KÉP bármilyen vonatkozásban enciklopédikusnak volna nevezhető, hiszen ennek többek között maga az alcím mond ellent, amikor szisztematikusan áttekintés helyett *szempontokat* ígér a portréhoz. Mégis annak, ami Bacsó írásainál már-már evidenciának számít, vagyis hogy tárgyát széles látószögű, teljes-